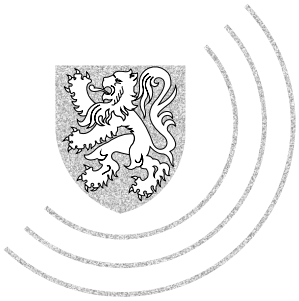
VLAAMS PARLEMENT



stuk **562** (2009-2010) – Nr. 1
ingediend op 27 mei 2010 (2009-2010)

Hoorzitting

over de hervorming van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid

Verslag

namens de Commissie voor Landbouw, Visserij en Plattelandsbeleid
uitgebracht door mevrouw Els Robeyns

verzendcode: LAN

Samenstelling van de commissie:

Voorzitter: de heer Jos De Meyer.

Vaste leden:
de heren Lode Ceyssens, Jos De Meyer, mevrouw Tinne Rombouts, de heer Jan Verfaillie;
mevrouw Agnes Bruyninckx-Vandenhoudt, de heer Stefaan Sintobin, mevrouw Linda Vissers;
de heer Karlos Callens, mevrouw Lydia Peeters;
de heer John Crombez, mevrouw Els Robeyns;
de heer Mark Demesmaeker, mevrouw Tine Eerlingen;
de heer Marc Vanden Bussche;
de heer Dirk Peeters.

Plaatsvervangers:
de heren Robrecht Bothuyne, Jan Durnez, Marc Van de Vijver, Johan Verstreken;
de heren Pieter Huybrechts, Chris Janssens, mevrouw Marleen Van den Eynde;
de heer Bart Tommelein, mevrouw Mercedes Van Volcem;
de heren Marcel Logist, Bart Martens;
de heren Matthias Diependaele, Jan Peumans;
de heer Ivan Sabbe;
de heer Hermes Sanctorum.

INHOUD

I. Uiteenzetting door de heer Piet Vanthemsche 5
1. Een historisch overzicht 5
2. Visie Boerenbond 6
3. Instrumenten voor het landbouwbeleid 6
4. Budget voor het landbouwbeleid 6
5. Algemene principes Boerenbond 7
6. Eerste pijler: directe betalingen 7
7. Eerste pijler: versterken van de keten 7
8. Tweede pijler: plattelandsbeleid 8
II. Uiteenzetting door de heer Hendrik Vandamme 8
1. Historiek van het landbouwbeleid 8
2. De uitdagingen van het GLB na 2013 9
3. De instrumenten van het GLB 9
4. Het budget voor het GLB 10
5. Slotbedenkingen 11
III. Uiteenzetting door de heer Thierry Kesteloot 11
1. Een politiek debat 11
2. Doelstellingen van het GLB 11
3. Discussie-elementen 12
4. Marktgeoriënteerde en concurrentiële landbouw 13
5. Een ander en sterker beleid 13
IV. Uiteenzetting door de heer Jan Turf 14
V. Uiteenzetting door mevrouw Liesbet Van Laer 15
1. Doelstellingen GLB 15
2. Pijler I en pijler II 15
3. Visie 15
3.1. Basismilieukwaliteit 16
3.2. Publieke diensten 16
VI. Bespreking 16
1. Algemene beschouwingen 16
2. Familiale landbouw 17
3. Pijler I en pijler II 18
4. Europese markt en invoer 20
5. Producentenverenigingen 21
6. Maatschappelijke verwachtingen en publieke diensten 21

7. Leefbaar inkomen 22
8. Dumping 23
9. Spreiding landbouwbudget EU 23
10. Benadeeld gebied 23
11. Dierenwelzijn 24
12. Consensustekst VODO-Boerenbond 24
Gebruikte afkortingen 25

Op 5 mei 2010 organiseerde de Commissie voor Landbouw, Visserij en Plattelandsbeleid een hoorzitting met het Vlaams maatschappelijk middenveld over de hervorming van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid. De sprekers waren: voor Boerenbond de heer Piet Vanthemsche, voorzitter; voor Algemeen Boerensyndicaat de heer Hendrik Vandamme, voorzitter; voor Vlaams Overleg Duurzame Ontwikkeling de heer Thierry Kesteloot, onderzoeker Oxfam-Solidariteit, en de heer Jan Turf, beleidscoördinator Bond Beter Leefmilieu en voor Natuurpunt mevrouw Liesbet Van Laer, beleidsmedewerker.

I. UITEENZETTING DOOR DE HEER PIET VANTHEMSCHE

De heer *Piet Vanthemsche* stelt een samenvatting van de visie van Boerenbond voor. Samen met VODO heeft Boerenbond intens gediscussieerd over het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid, het draagvlak ervoor en de toekomst ervan. Daarnaast werd ook met 'stakeholders' en intern gediscussieerd. Ook intern is het voor Boerenbond soms een moeilijke discussie, want het gaat om de herverdeling van middelen, waarbij er steeds winnaars en verliezers zijn.

1. Een historisch overzicht

Het huidige Gemeenschappelijk Landbouwbeleid is het resultaat van een lange evolutie. Bij het overzicht van de uitgaven voor het GLB vallen twee zaken op. Het budget voor het landbouwbeleid bedraagt vandaag 0,43 percent van het bruto binnenlands product van Europa. Het totale bedrag dat aan landbouw wordt uitgegeven, bedraagt iets meer dan 50 miljard euro. De voorbije jaren, met de uitbreiding van EU-15 naar EU-27, is het beleid gerealiseerd met een bijna constant gebleven budget.

Er is ook een grondige interne verschuiving merkbaar van de aanwending van de middelen. Tot 2003 – de mid term review en de Health Check – werd heel veel gespendeerd aan marktondersteuning, die nu sterk is afgenomen. Gekoppelde betalingen zijn sterk afgenomen en vooral de bedrijfstoeslagrechten zijn toegenomen. Het Europese landbouwbeleid werd dus WTO-compatibel gemaakt.

Het GLB bestaat uit drie grote componenten: marktondersteuning – vandaag minder dan 5 percent van het budget –, directe steun onder de vorm van bedrijfstoeslagrechten en gekoppelde betalingen – 75 percent van het budget – en de tweede pijler – plattelandsbeleid – die instaat voor 20 percent van het budget.

De basis van het GLB was het Verdrag van Rome en is nu het Verdrag van Lissabon, artikel 38: "De Unie bepaalt een gemeenschappelijk landbouw- en visserijbeleid en voert dat uit.". Dat is een stevige basis voor een gemeenschappelijk landbouwbeleid. Als het Verdrag van Rome wordt vergeleken met het Verdrag van Lissabon blijkt dat de definitie niet is veranderd. Een belangrijke verandering is natuurlijk de codecisieprocedure, waardoor het Europees Parlement een veel belangrijker rol zal spelen dan vroeger.

Er zijn een aantal belangrijke principes voor het GLB. Het eerste principe, de eenheidsmarkt, werd gerealiseerd in 1992 en was een gigantische stap voorwaarts voor de landbouweconomie en de handel in producten van land- en tuinbouw. Het tweede principe is de communautaire preferentie, wat door sommigen wordt vertaald als voedselsouvereiniteit of -zekerheid. Het betekent dat de voedselvoorziening bij voorkeur wordt georganiseerd binnen Europa en pas in tweede instantie met producten van buiten Europa. Het derde principe is de financiële solidariteit, met name de Europese financiering van het GLB.

Er is niet alleen het debat over het Europees landbouwbeleid, maar ook over de begroting van de Europese Unie 2013-2020. In dat debat zal het ook gaan over hernationalisering, wat een groot risico inhoudt.

In het collectief geheugen staat geprent dat het landbouwbeleid alleen maar leidt tot overschotten en een enorme hap neemt uit de Europese begroting. Het Europees landbouwbeleid beslaat 0,43 percent van het bbp van de EU. Volgens sommigen kost het Europees landbouwbeleid te veel. De stelling van Boerenbond is dat de begroting van de EU te klein is om te voldoen aan de ambities van de Europese Unie. Dat mag niet de reden zijn om het landbouwbeleid af te bouwen.

2. Visie Boerenbond

De visie van Boerenbond is gebaseerd op vier pijlers. Het is ten eerste de bedoeling van het landbouwbeleid te zorgen voor voedselzekerheid binnen een aantal maatschappelijke eisen. Dat gaat bijvoorbeeld om 'cross compliance' en verwachtingen van de maatschappij inzake blauwe en groene diensten.

Tweede pijler: een leefbaar inkomen voor de boeren is essentieel. Er wordt al anderhalf jaar gediscussieerd over een leefbare inkomensvorming voor onze boeren. Zonder leefbaar inkomen voor de boeren, zal de Europese landbouw gewoon verdwijnen.

De eigenheid van de landbouwsector respecteren is een derde pijler. De primaire productiesector neemt een speciale plaats in in de maatschappij. Voedsel is geen handelswaar, voedsel is een mensenrecht. We leven in een economische omgeving met een grote volatiliteit van de prijzen. Men zegt soms: de geldbeugel van de boer ligt op het veld, in weer en wind. Klimaat- en dierziekterisico's zijn eigen aan onze landbouw. De positie in de keten is eigenlijk geatomiseerd, in vergelijking met de positie van de afnemers.

De vierde pijler is een landbouwbeleid dat aan consumenten kwalitatief hoogstaande producten kan bieden aan redelijke prijzen.

Deze vier elementen zijn nodig in het geheel.

3. Instrumenten voor het landbouwbeleid

Er is volgens de heer Vanthemsche een correctie van de markt nodig, zodat de meerkost ook door de markt wordt vergoed. De landbouwsector is bereid om meer te doen, maar het is een belangrijk principe dat dat ook vergoed wordt door de markt. Dat begint bij de afspraken die binnen de Wereldhandelsorganisatie gemaakt worden.

Er is directe overheidstussenkomst nodig bij de producent, voor dat deel van de meerkost dat niet door de markt wordt vergoed. De landbouw doet inspanningen waarvan de kosten niet geïnternaliseerd zijn. Directe inkomenssteun herstelt voor een deel het gelijke speelveld door een deel inkomen te voorzien voor de boer.

Het stabiliseren van de inherente instabiliteit van de markten in landbouwgrondstoffen is belangrijk.

Er is een stimulerend beleid nodig om blijvend te investeren in efficiëntieverbetering en invulling van maatschappelijke verwachtingen.

Dat zijn voor Boerenbond de vier belangrijke instrumenten, waarvan de mix uiteindelijk het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid zal bepalen.

4. Budget voor het landbouwbeleid

De begroting van het GLB is de voorbije vijf jaar niet gegroeid, ondanks het feit dat meer zaken gefinancierd werden. Men heeft er een gesloten enveloppe van gemaakt, waarbinnen ook de uitbreiding van de EU is gerealiseerd.

Het huidige Europese landbouwbudget omvat de meeste van de genoemde instrumenten, maar ze zijn vaak afgebouwd, na mid term review en Health Check. Ze moeten geheroriënteerd worden en sommige instrumenten moeten voor Boerenbond ook opnieuw versterkt worden. Instrumenten die recent in het GLB zijn opgenomen, moeten ook verder uitgebouwd en versterkt worden. Boerenbond vraagt een versterking van het huidige landbouwbudget, wat uiteraard een heel moeilijke vraag is, maar wil vooral dat het budget geïndexeerd wordt, wat tot nu toe niet het geval was.

5. Algemene principes Boerenbond

Meer Europees beleid vraagt meer Europees budget. Het klopt dat op andere domeinen meer nood is aan Europees beleid, bijvoorbeeld op sociaal, economisch en financieel vlak. Maar landbouwbeleid is Europees beleid. Neem dit beleid niet weg om ander beleid te financieren. De consument en de boer hebben nood aan een sterk Gemeenschappelijk Landbouwbeleid.

Er is een moeilijke discussie op komst over de gelijke verdeling van het GLB-budget over de 27 lidstaten. Ook binnen de Europese landbouwkoepel wordt een felle discussie gevoerd tussen de nieuwe en de oude lidstaten. De nieuwe lidstaten willen evenveel middelen als de oude. Het standpunt van Boerenbond is dat die vraag terecht is, voor zover ze uitgaat van een 'level playing field', een gelijk speelveld. Dat betekent dat muntschommelingen, de gemiddelde inkomens in een land en de kostenstructuur van de landbouw in rekening moeten worden gebracht.

Boerenbond legt er de nadruk op dat het een gemeenschappelijk landbouwbeleid moet blijven. De organisatie is tegen cofinanciering in de eerste pijler. Die eerste pijler is cruciaal en het globale pakket dat naar de boer gaat, moet blijvend naar de boer gaan.

6. Eerste pijler: directe betalingen

De eerste pijler bestaat uit directe betalingen aan landbouwers. Boerenbond wil die eerste pijler maximaal verdedigen, want het is de compensatie van de boeren voor een aantal zaken die niet door de markt worden vergoed. Er is geen verzet tegen een wijziging van de integrale historische referentie. Nu zijn bedrijfstoeslagrechten gebaseerd op de historiek van een bedrijf. Boerenbond beseft dat dit niet kan worden volgehouden, maar de overgangsperiode moet lang genoeg zijn, want anders brengt men bedrijven die hun businessplan daarop hebben gebouwd in moeilijkheden.

Een regionale 'flat rate' beantwoordt niet aan de uitdagingen waarvoor de sectoren staan. Een zuivere 'flat rate', waarbij aan elke hectare ongeveer evenveel geld wordt gegeven, is volgens Boerenbond geen goed instrument. Met begrotingsmiddelen moet een beleid worden gevoerd. Dat betekent niet aan elke hectare evenveel geven. Er is een gedifferentieerd model nodig, in functie van het soort bedrijven en het soort landbouw dat door de bedrijven wordt uitgevoerd.

De verschillen tussen de sectoren worden erkend. Er is in Vlaanderen intensieve veehouderij en grondgebonden landbouw. De compensatie in niet-grondgebonden sectoren is een moeilijke discussie. Ook de varkens- en pluimveehouders – denk aan de antibioticadiscussie – moeten aan voorwaarden voldoen die elders in de wereld niet bestaan.

De controledruk en de administratie moeten zo minimaal mogelijk worden gehouden.

7. Eerste pijler: versterken van de keten

Het versterken van de positie van de landbouw in de keten is belangrijk. Ook dat hoort thuis in de eerste pijler. De enveloppe voor directe betalingen wordt maximaal verdedigd, maar er moet nagedacht worden of de middelen op een andere manier beter gebruikt kun-

nen worden, om zo de positie van de boer in de keten te versterken. Dan wordt gedacht aan producentengroeperingen, want samenwerking is een opportuniteit. Boerenbond gelooft sterk in het coöperatief model, en dat kan zowel in grote bedrijven, zoals de zuivelcoöperatie, als in kleine samenwerkingsverbanden.

De individuele keuzevrijheid van de boer moet in elk geval verzekerd worden. Een boer mag niet gedwongen worden in een contract of samenwerkingsverband. De tijd dat Boerenbond zei aan de boeren wat ze moeten doen, is al lang voorbij. Ze zijn groot genoeg om zelf keuzes te maken.

8. Tweede pijler: plattelandsbeleid

Boerenbond erkent de tweede pijler als een versterking van het draagvlak voor de landbouw. Er wordt een groot belang gehecht aan as 1 van de tweede pijler, het investeringsbeleid. Dat is nodig om tegemoet te komen aan de nieuwe uitdagingen die in de Europese strategie 2020 zijn uitgeschreven. De komende tien jaar zal in de bedrijven geïnvesteerd moeten worden om de uitstoot en de impact op het klimaat te verminderen. Vanaf 2025 zullen investeringen nodig zijn om de landbouw aan te passen aan gewijzigde klimaatomstandigheden. Ook op andere domeinen zijn er nog belangrijke uitdagingen. Het investeringsbeleid moet maximaal gericht worden op de nieuwe uitdagingen, om zo de link te leggen met de EU-strategie 2020.

Verduurzaming creëert draagvlak. Het is belangrijk dat as 2 behouden blijft en dat op vrijwillige basis een stap verder kan worden gezet dan de wettelijke basis die de maatschappij van de landbouw verwacht. Boerenbond legt er wel sterk de nadruk op dat het moet gaan om vrijwilligheid.

Een verbreed plattelandsbeleid zal de samenwerking tussen landbouw en platteland versterken. Boerenbond pleit voor het behoud van de huidige verdeelsleutels voor de verdeling van de middelen over de verschillende assen.

II. UITEENZETTING DOOR DE HEER HENDRIK VANDAMME

De heer *Hendrik Vandamme* stipt vooreerst aan dat de grote lijnen van de nota van het Departement Landbouw en Visserij, ‘Een competitieve en duurzame Europese landbouw’, ook terugkomen in het standpunt van ABS.

1. Historiek van het landbouwbeleid

Het Verdrag van Rome is nog steeds actueel. Waar in de jaren ’50 en ’60 de nadruk lag op het stabiliseren van de markten en de voedselvoorziening voor de Europese consument, is vandaag een nieuwe omgeving ontstaan. Er is een accentverschuiving naar duurzaamheid en ecologisch verantwoord boeren. Ook de maatschappelijke rol van de landbouw evolueert. Er is meer aandacht voor het platteland en de bewoners, in hoofdzaak de landbouwers.

Een belangrijke evolutie kwam tot stand door Agenda 2000 en zeker de mid term review in 2003. Door de ontkoppeling van de directe inkomenssteun ging de bedrijfstoeslag een zeer groot aandeel uitmaken van het Europees landbouwbudget.

Een recente ontwikkeling, die ongetwijfeld waarneembaar zal zijn bij de beslissingen, is de gedeelde bevoegdheid tussen Commissie en Europees Parlement. De verhoudingen binnen het parlement zullen daarbij een rol spelen.

2. De uitdagingen van het GLB na 2013

De eerste lijnen voor de ontwikkelingen na 2013 zijn uitgezet door de Europese Commissaris voor Landbouw. ABS pleit voor een maximaal behoud van een Europees landbouwbeleid. Europa heeft stelselmatig toegevingen gedaan in het kader van de WTO-onderhandelingen. Landbouw werd gebruikt als pasmunt om voor andere sectoren een rol te kunnen blijven spelen op wereldschaal. ABS is van mening dat de landbouw nogal snel als pasmunt is gebruikt. Daarom de vraag om het Europees landbouwmodel maximaal te behouden. Enkel binnen een stevig Europees kader zal er nog ruimte zijn voor de intensieve Vlaamse landbouw, die toch een aantal bijkomende kosten heeft.

Binnen Europa zijn er een aantal verschillen. Die problemen moeten opgelost worden, zodat de intensieve Vlaamse landbouw nog aan de bak kan komen, niet alleen op Europees, maar ook op wereldvlak. Daarvoor moet een economisch en maatschappelijk draagvlak gecreëerd worden.

Naast de voedselsoevereiniteit binnen Europa, kunnen we ook ons steentje bijdragen aan de voedselvoorziening op wereldvlak, al mag dat niet het hoofddoel zijn van de Europese landbouw. We komen uit een tijd van melkplassen en boter- en graanbergen. Er is in het verleden al te gemakkelijk gegrepen naar exportrestituties en ondersteuning van export van bulkproducten naar derdewereldlanden. Dat kan bijgestuurd worden als Europa zorgt voor een productie die meer is afgestemd op de Europese vraag.

3. De instrumenten van het GLB

Voor ABS – wat misschien een verschilpunt is met het standpunt van Boerenbond – is het overduidelijk dat regulering op Europees niveau noodzakelijk is en blijft. Het voorbije jaar hebben we moeten vaststellen dat het overleveren van de Europese landbouw aan de wereldhandel nefast is voor de producenten. Voor een deel onder invloed van de economische en financiële crisis is het consumentengedrag veranderd. Er werden minder landbouwgoederen geconsumeerd. Dat is volgens ABS een duidelijk teken dat het Europees beleid gericht moet zijn op het afstemmen van vraag en aanbod. Als dat niet kan door productiematiging door de producenten zelf, moet Europa zeker mee zorgen voor een evenwicht en een aanvaardbaar prijsniveau, door de productie af te stemmen op de vraag.

Cruciaal is dat de producenten beschikken over correcte marktinformatie. Daarin kan de overheid, hetzij Europees, federaal of Vlaams, een rol spelen. Als de correcte marktinformatie via objectieve kanalen bij de boeren terechtkomt, kan dat mee de richting bepalen die de productie moet volgen.

De rol van productengroeperingen is in dat verband zeer groot. Op federaal niveau wordt al maanden een discussie gevoerd om binnen de voedselketen tot een correcte prijs te komen. Dat hangt nauw samen met het aanbod en de consumptie, maar de producenten zijn zeer kleine spelers die enkel wat meer macht kunnen ontwikkelen tegen de andere spelers in de voedselketen als ze een sterkere onderhandelingspositie creëren, door productengroeperingen. Dat kan een coöperatief model zijn of gewoon een groepering van boeren, ook op kleine schaal, zoals we vorige zomer zagen met de afspraak tussen Colruyt en drie melkveehouders. Andere groeperingen hebben de kop opgestoken om de eigen producten in de markt te plaatsen. Daar is, zij het soms beperkt en op lokaal vlak, een plaats voor.

Het belangrijkste instrument voor het toekomstig landbouwbeleid blijft natuurlijk het budget, dat voldoende groot moet zijn. Vandaag betaalt elke Vlaming zowat 70 tot 75 eurocent per dag voor het Europees landbouwbeleid, met als resultaat voedselzekerheid en voedsel van onberispelijke kwaliteit.

Als de prijs voor de producent hoog genoeg is, is een groot Europees budget niet nodig. Twintig jaar geleden was er geen rechtstreekse ondersteuning van de boer. Eind jaren '80 lagen de prijzen zowat op het niveau van 2007, dus op een aanvaardbaar hoog niveau, waarbij kostendekkend gewerkt kon worden en er nog een marge was. Elke ondernemer in gelijk welke sector doet het niet in eerste instantie voor de liefde voor de stiel, maar om er een inkomen uit te halen en ruimte te creëren voor toekomstige investeringen. Als dat inkomen er niet komt door de consument, moet er Europese ondersteuning zijn.

Het budget voor het Europees landbouwbeleid kan zorgen voor inkomensstabiliteit. Vorig jaar, met de lage prijzen, was er een financiële ondersteuning om zeker de vaste kosten te dekken en de bankaflossingen na te kunnen komen.

Het Europees systeem heeft ook een rol als vangnet. Als er crisissen zijn, moeten er instrumenten zijn om de markt te ondersteunen.

Innovatie is onmisbaar om op langere termijn te komen tot een duurzame landbouw, zowel ecologisch als economisch, die maatschappelijk aanvaard is. Dat is enkel mogelijk met voldoende ondersteuning voor innovatieve projecten.

De nieuwe taken voor de landbouw, groene en blauwe diensten, mogen zeker verder ondersteund worden vanuit Europa.

4. Het budget voor het GLB

De Europese landbouw is niet zelfredzaam zonder steun, dat is ook het voorbije jaar duidelijk geworden.

Voor ABS is de eerste pijler van zeer groot belang. Door de rechtstreekse steun kan een duurzame, concurrentiële en multifunctionele landbouw op langere termijn voortgezet en ontwikkeld worden. Die steun is voor een groot deel een compensatie voor de lage marktprijzen waardoor geen inkomen uit de markt gehaald kan worden.

ABS pleit voor een bovengrens per bedrijf, zeker op Europees vlak. In Vlaanderen speelt dit minder, aangezien we hier geen megabedrijven hebben.

De verdeling van de Europese toeslagen tussen verschillende leeftijdscategoriën zorgt soms voor discussie. Die discussie is al gevoerd op Vlaams niveau, met de administratie, en werd al afgetoetst bij Europa, maar ABS herhaalt de vraag om een hogere modulatie toe te passen voor bedrijfsleiders die een bepaalde leeftijd hebben bereikt.

Inzake de 'sofaboeren' of grootgrondeigenaars die gronden in beheer nemen maar door anderen laten bewerken, is ABS van mening dat de steun moet toekomen bij de actieve landbouwers en niet naar andere groepen mag gaan.

Er kunnen vragen gesteld worden bij de historische referentie. De bedragen die vandaag betaald worden, hebben betrekking op 2000, 2001 en 2002. Op heel wat bedrijven was er ondertussen toch een evolutie. ABS kijkt naar andere sectoren en stelt voor om een gedeelte van de middelen te verschuiven naar het engagement om de beste beschikbare technieken toe te passen.

Artikel 68 wordt steeds meer naar voren geschoven als onder te brengen onder pijler I. ABS stelt dat daarvoor de niet-gebuikte middelen en de vastliggende modulatie gebruikt dient te worden.

Bij pijler II is as 1, het VLIF als motor voor innovatie en de versteviging van de concurrentiepositie, belangrijk. Ook vorming is onmisbaar in het landbouwbestel van de toekomst.

Bij as 2 is de ondersteuning voor duurzame milieubewuste landbouw belangrijk. Bijvoorbeeld de ontwikkeling van plantaardig eiwit in de EU past perfect binnen een duurzame landbouw, om zo minder afhankelijk te zijn van de import van soja uit Zuid-Amerika.

Vanuit as 2 worden ook benadeelde gebieden ondersteund. Voor ABS kan heel Vlaanderen beschouwd worden als benadeeld gebied, omwille van de sterke verstedelijking. De Vlaamse ruit is zeer dicht bebouwd, maar er wordt ook intensief aan land- en tuinbouw gedaan. Slechts een beperkt gedeelte van Vlaanderen is nog open ruimte. Er zijn ook kansen verbonden aan die dichte verstedelijking, maar slechts een beperkt aantal landbouwers kan een graantje meepikken van de nabijheid van de steden.

As 3 van pijler II gaat over plattelands- en landschapsbeheer. Voor ABS is het duidelijk dat de herinrichting van dorpskernen en landelijke wegen niet met deze middelen gefinancierd kan worden.

5. Slotbedenkingen

Een kostendekkende prijs zou de hele discussie over het Europees landbouwbeleid en het daaraan gekoppelde budget van de baan kunnen helpen, zeker wat betreft de prijsondersteuning. In dat geval betaalt de consument rechtstreeks in plaats van via de overheid.

Landbouw is geen 'gewone' sector. De totale liberalisering van de markt is nefast, zoals we vorig jaar konden zien.

Als er een bijsturing van het budget moet komen, vraagt ABS een bijsturing op bedrijfsniveau voor de periode 2014-2020. Er kan niet van vandaag op morgen worden overgestapt naar een totaal ander systeem.

Een Gemeenschappelijk Landbouwbeleid na 2013 is nodig, maar met aandacht voor de Vlaamse land- en tuinbouw en zijn specifieke karakter. Een leefbare landbouw moet een evidentie zijn zonder meer.

III. UITEENZETTING DOOR DE HEER THIERRY KESTELOOT

1. Een politiek debat

Het GLB na 2013 is een essentieel politiek debat, ook buiten Europa. Europa is niet alleen de eerste in- en uitvoerder van landbouwproducten, maar de landbouw heeft een multifunctionele rol en er zijn sterke maatschappelijke verwachtingen. Een nieuw GLB moet bekeken worden in het licht van nieuwe uitdagingen, duurzaamheid en ook solidariteit. Landbouw wordt ook gekenmerkt door sterke ongelijkheden en tegengestelde belangen.

Het politieke debat is hiervoor bepalend. Het is niet de markt die hoofdzakelijk de Europese landbouw en voedselvoorziening moet bepalen, maar wel het beleid, omdat het een strategische sector is. Een groeiende consensus ontstaat tussen belangrijke actoren van het maatschappelijk middenveld over de doelstellingen van het nieuwe GLB, zowel in Europa als wereldwijd.

2. Doelstellingen van het GLB

Er is vandaag een brede consensus, onder andere met het gemeenschappelijk standpunt tussen VODO en Boerenbond, over de doelstellingen van het GLB.

Er zijn zes gemeenschappelijke doelstellingen: produceren van voldoende en kwaliteitsvol voedsel, produceren van betaalbaar voedsel, een leefbaar inkomen voor landbouwers, het realiseren van brede maatschappelijke verwachtingen, ecologische duurzaamheid en een solidair landbouwbeleid.

Die gemeenschappelijke doelstellingen staan haaks op de huidige evolutie in de richting van minder beleid, minder regulering, meer globalisering en een groeiende ongelijkheid tussen de actoren. Dan gaat het onder meer om verschillende landbouwsystemen, landen met verschillende beleidsinstrumenten, waar landbouw dikwijls belast wordt, terwijl in Europa de landbouw sterk ondersteund wordt. Er zijn enorme productiviteitsverschillen, maar de producenten worden steeds meer op dezelfde markt in concurrentie gesteld. Dat leidt tot meer ongelijkheden, meer honger, meer ecologische druk en meer economische onzekerheden.

3. Discussie-elementen

In welke mate is het beleid vandaag nog aangepast? In welke mate is een fundamentele wijziging nodig ten opzichte van een veranderende context?

Er zijn een aantal basiselementen vereist om na te denken over het GLB. Er is de legitimiteit van het GLB, zowel intern als extern. Intern gaat het over de sterk ongelijke verdeling van de steun en de ecologische problemen van het huidig landbouwbeleid en extern betekent het dat dumpingpraktijken en de kritiek die Europa soms krijgt omwille van het protectionisme blijven voortbestaan. Er is dus een discussie.

Iedereen gaat akkoord met de drie onderdelen van duurzaamheid. Het probleem is wat het evenwicht is tussen de economische, sociale en ecologische dimensie. De economische dimensie is vandaag nog steeds doorslaggevend, dikwijls ten koste van de twee andere dimensies.

Het evenwicht tussen de markt en het beleid is een basiselement. Er werd gesproken over een Europese communautaire preferentie en de rol van handel. Het beleid moet kunnen bepalen wat de zelfvoorzieningsgraad van Europa moet zijn en in welke sectoren. Zo zijn we vandaag heel sterk afhankelijk van de invoer van veevoeder en anderzijds voeren we ook landbouwproducten uit.

Rechtvaardigheid en solidariteit vormen een ander basiselement. Er is ongelijkheid en er zijn tegengestelde belangen, maar hoe gaat men daar politiek mee om?

Een nieuw landbouwbeleid gaat niet enkel over productie, maar ook over consumptiepatronen, die bepalend zijn voor de duurzaamheid van landbouw in Europa en in de wereld.

Europa staat voor een familiaal landbouwmodel, maar er is een evolutie merkbaar van steeds verdere intensivering. Er is een groeiende afhankelijkheid van extern kapitaal en er is het intensief gebruik van externe inputs als fossiele brandstoffen, pesticiden en meststoffen. De Europese landbouw is sterk afhankelijk van ingevoerd veevoeder, er ontstaat een minder grondgebonden veehouderij, de boerenpopulatie veroudert en er is een moeilijke overdracht voor startende boeren. Ook de sociale duurzaamheid wordt vandaag dus in vraag gesteld.

Er bestaat een sterke ongelijkheid in koopkracht tussen Europa en ontwikkelingslanden. Europa bepaalt sterk wat geproduceerd wordt, omdat het rijk is. Een voorbeeld zijn de biobrandstoffen, die in een context van energieschaarste een mogelijke oplossing zouden kunnen zijn, maar de heer Kesteloot staat er relatief vrij negatief tegenover. Europa heeft ook een aanzuigeffect voor landbouwproducten van buitenaf.

Als we het hebben over consumptiepatronen, moeten we ook kijken naar grenzen aan de vleesconsumptie. Dat heeft onder andere te maken met de grote nood aan granen om vlees te produceren. Maar ook verspilling is een belangrijk element. In Groot-Brittannië wordt 30 percent van de aangekochte voeding weggegooid. Dat zijn niet-duurzame consumptiepatronen.

Ook de opgelegde normen door verwerkers en grootdistributie kunnen een effect hebben op sociale en ecologische duurzaamheid.

4. Marktgeoriënteerde en concurrentiële landbouw

De voorgestelde visie van het Departement Landbouw en Visserij heeft het over een sterk beleid, nodig voor een duurzame, multifunctionele landbouw, gespreid over het grondgebied. Tegelijk moet die landbouw ook marktgeoriënteerd en concurrentieel zijn.

Hoe zijn beide doelstellingen met elkaar te verzoenen? De landbouwsector is een economische uitzondering, omdat de landbouwmarkten onvolmaakt en onvoorspelbaar zijn en met grote ongelijkheden in de keten te maken hebben. De prijsvolatiliteit is een voorbeeld van die onvoorspelbaarheid. De productie kan moeilijk afgestemd worden op de vraag. De vraag is vrij stabiel, maar men kan niet voorspellen wat geproduceerd wordt, hetgeen sterke prijsschommelingen veroorzaakt. Er is dus een sterk omkaderend beleid nodig. Als men het heeft over een marktgeoriënteerde en concurrentiële landbouw, rijst de vraag over welke markt het gaat. De Europese landbouw produceert grotendeels voor de Europese markt, slechts 10 percent wordt uitgevoerd buiten Europa.

Maar als we kijken naar het Europese prijzenbeleid, zien we dat de Europese prijzen worden afgestemd op de internationale marktprijs. Enerzijds produceert men voor de Europese markt, waar de kosten verschillend zijn van de wereldmarkt, maar anderzijds is het beleid er vooral op gericht om de Europese prijzen gelijk te laten lopen met de internationale prijzen. We zijn marktgeoriënteerd naar Europa, maar moeten wereldwijd concurrentieel zijn.

Zijn de prijzen kostendekkend? Neen, de prijzen zijn niet kostendekkend voor de grote meerderheid van de producenten. Is dat marktgeoriënteerd?

Over welke kosten praat men? Men heeft het steeds meer over de internalisering van kosten die verbonden zijn aan milieu. Er zijn hoge standaarden opgelegd voor de Europese producten, maar de ingevoerde producten beantwoorden niet aan dezelfde eisen. Dat zorgt voor een oneerlijke concurrentie.

De volatiliteit van de prijzen toont ook aan dat men geen duidelijke standaard heeft voor een concurrentiële prijs die kosten op een duurzame manier kan dekken.

De Europese producent wordt vandaag niet door de markt vergoed. De consument weet trouwens ook niet wat een eerlijke prijs is. Dat is een probleem. Op welke basis moet men een verandering van het huidige beleid doorvoeren? De internationale prijs voor de Europese markt zorgt voor problemen voor zowel de economische, sociale als ecologische duurzaamheid.

5. Een ander en sterker beleid

Er is een sterk regulerend beleid nodig, met een kostendekkende prijs voor de meerderheid van de Europese boeren. Er moet prioritair voor de Europese markt geproduceerd worden, zonder roeping tot uitvoer. Er mogen geen dumpingpraktijken meer voorkomen. De ontkoppelde ondersteuning leidt nog steeds tot dumpingpraktijken als onrechtstreeks ondersteunde producten uitgevoerd worden.

Er is voldoende bescherming nodig tegen goedkope invoer gekoppeld aan een geregulеerde invoer voor producten van ontwikkelingslanden – met een stimulerend kader voor

duurzame en afgewerkte producten – zodat de meerwaarde ook in de ontwikkelingslanden blijft.

Bepaalde externe kosten moeten verder geïnternaliseerd worden in de prijs en andere kosten moeten ondersteund worden door pijler II van het GLB. De productie moet gespreid blijven over het grondgebied, waarvoor ondersteuningsmaatregelen nodig zijn.

Vandaag is het beleidskader niet aangepast en blijft het beleid gericht op de afbouw van het prijsbeleid en de marktregulering. Er is meer aandacht nodig voor machtsrelaties binnen de keten, risicobeheerinstrumenten, het sensibiliseren van consumenten en een faciliterende rol voor de overheid.

Een aangepast beleidskader is nodig, niet alleen binnen de huidige discussie over het GLB, maar ook inzake wereldhandel. De Wereldhandelsorganisatie is vandaag niet aangepast aan de noden van zowel de Europese landbouw als de landbouw in ontwikkelingslanden. Het WTO-kader laat niet toe om een sterk landbouwbeleid te ontwikkelen voor Zuid en Noord. Er moet een zekere beleidsruimte zijn en de instrumenten moeten rechtvaardig zijn. Invoertarieven zijn toegankelijk voor alle landen, maar worden afgebouwd. Budgettaire hulp wordt toegelaten, maar is enkel mogelijk voor rijke landen.

Dumping moet onmogelijk worden, maar het WTO-kader is vandaag ook niet meer aangepast aan de uitdagingen van voedselzekerheid, Non Trade Concerns, duurzaamheid, prijsschommelingen en de relatieve schaarste.

Sterkere Europese prijs- en marktreguleringsinstrumenten zijn noodzakelijk, aangevuld met een vangnetbeleid. Een soepele aanbodbeheersing is noodzakelijk, maar het gaat ook over bijvoorbeeld instrumenten om de financiële speculatie te controleren.

De discussie over de doelstellingen moet voorafgaan aan de discussie over het financiële kader. Het is ook noodzakelijk dat de betrokken actoren uit het maatschappelijk middenveld, dus boeren-, maar ook milieu- en noord-zuidorganisaties en consumenten, betrokken blijven bij het bepalen van de instrumenten, maar ook bij de opvolging ervan.

IV. UITEENZETTING DOOR DE HEER JAN TURF

De heer *Jan Turf* is aanwezig namens het Vlaams Overleg Duurzame Ontwikkeling, dat samen met Boerenbond een visietekst heeft gemaakt met een aantal gedeelde waarden. Mevrouw Van Laer van Natuurpunt is aanwezig namens de Europese koepels, waar zowel Natuurpunt als Bond Beter Leefmilieu deel van uitmaken. De uiteenzetting van mevrouw Van Laer stemt dus overeen met het standpunt van BBL.

De visie die VODO en Boerenbond hebben ontwikkeld en de visie die de Europese koepel van de natuur- en milieuverenigingen heeft ontwikkeld zijn op dezelfde waarden en basisprincipes gebaseerd. De discussie zal dan gaan over de instrumenten en de keuzes die men maakt.

De gemeenschappelijke visie stelt dat er een Gemeenschappelijk Landbouwbeleid moet blijven, ongeveer binnen het kader van de huidige financiële middelen, dus er komt zeker geen afbouw. Het GLB heeft fundamenteel als doelstelling om de huidige landbouw te laten evolueren naar een moderne en duurzame landbouw. De heer Turf legt de klemtoon op ‘modern’, omdat dikwijls de indruk bestaat dat de milieubeweging terug wil naar het verleden. Maar dat zou een verkeerde benadering zijn.

Het moet natuurlijk gaan om een duurzame landbouw. Dat betekent dat een evenwicht hersteld wordt tussen de ecosystemen waar wij van leven, maar waar ook de landbouw van leeft. Als de landbouw haar eigen ecosystemen verder aantast, komt men zelf in de

problemen. Er is dus een gemeenschappelijk belang. De doelstelling van de landbouw blijft het produceren van voldoende veilige en kwaliteitsvolle voeding.

Landbouwers die in dit systeem opereren, hebben recht op een stabiel inkomen. Deze zaken verbinden de partners van de visietekst.

Ook BBL is ervan overtuigd dat die voedselproductie best gebeurt door de familiale landbouw. Ons landbouwmodel heeft zeker een aantal voordelen. Om deze principes te realiseren, moet men een aantal keuzes maken. Mevrouw Van Laer zal deze keuzes toelichten namens Natuurpunt en BBL.

V. UITEENZETTING DOOR MEVROUW LIESBET VAN LAER

Mevrouw *Liesbet Van Laer* spreekt zowel namens EEB, de koepel waar BBL lid van is, als BirdLife, de koepel van Natuurpunt. Samen werd een visie ontwikkeld over het toekomstig Europees landbouwbeleid.

1. Doelstellingen GLB

Langetermijnproductie is slechts mogelijk als de ecosystemen beschermd worden. Er wordt een transitie naar minder intensieve landbouw gevraagd, omdat de landbouw nu nog te veel afhankelijk is van fossiele energie. Het leveren van veilig, gezond en kwaliteitsvol voedsel staat voorop. Er is speciale aandacht nodig voor biodiversiteit in landbouwgebieden. Er is ook aandacht nodig voor het behoud van drinkwatersystemen, er zal rekening gehouden moeten worden met klimaatveranderingen, het behoud van landschappen is een belangrijk item en een verbeterd dierenwelzijn is nodig.

2. Pijler I en pijler II

België besteedt het grootste deel van het budget aan de eerste pijler, de directe steun. Er blijft maar een beperkt gedeelte over voor de tweede pijler. Dat is niet zo in veel andere Europese landen, die een groot gedeelte van de middelen aan plattelandsontwikkeling besteden.

In België gaat het grootste deel van de middelen voor de tweede pijler bovendien naar as 1, vooral voor VLIF-steun. Natuurpunt is van mening dat erover nagedacht moet worden hoe de budgetten op een andere manier verdeeld kunnen worden, door de afschaffing van de pijlers of een herverdeling tussen de pijlers. De doelstellingen kunnen niet bereikt worden met de huidige verdeling.

Natuurpunt heeft met aandacht de tekst van de administratie gelezen en heeft ook deelgenomen aan het symposium. De discussienota van het Departement Landbouw en Visserij is een goede basis. De visie op het GLB die daarin naar voren komt, stemt overeen met de visie van Natuurpunt. Er wordt gesproken van duurzame landbouw, het systeem van publieke diensten komt aan bod en ook de link met andere beleidsdomeinen wordt gelegd.

3. Visie

Mevrouw Van Laer brengt een aantal punten naar voren die voor Natuurpunt belangrijk zijn in het debat.

Er is een basistekst ontwikkeld door de verschillende Europese koepels, waaronder BirdLife, EEB en WWF. De basis van die visie is het garanderen van een basismilieukwaliteit en het organiseren van publieke diensten.

3.1. Basismilieukwaliteit

Het is ook voor de landbouw ontzettend belangrijk om die basismilieukwaliteit te behouden. Ook op langere termijn moeten de natuurlijke hulpbronnen nog aangesproken kunnen worden. De basismilieukwaliteit moet voor Natuurpunt een juridische verankering krijgen en dus worden ingebouwd in de wetgeving.

De basismilieukwaliteit is voor een deel al aanwezig in het huidige systeem. Men spreekt van randvoorwaarden of 'cross compliance'. De milieubeweging is al lang van mening dat die randvoorwaarden veel te zwak zijn. Er worden een aantal beheereisen in opgenomen die in feite al bestaan in de wetgeving. Als de randvoorwaarden niet worden nageleefd, zijn er zeer beperkte afhoudingen van de directe inkomenssteun, 3 of 5 percent.

In het nieuwe GLB zou dat omgekeerd moeten worden. De basismilieukwaliteit is de voorwaarde voor steun. Als de basismilieukwaliteit niet gehaald wordt, kan er geen steun gegeven worden.

3.2. Publieke diensten

Een systeem van publieke diensten komt extra bovenop de basismilieukwaliteit. Deze diensten zijn vragen van de maatschappij naar de landbouw, die ook extra kansen bieden voor de landbouw. Er wordt gedacht aan publieke diensten die te maken hebben met natuur, landschap, recreatie, water, zorg, energie enzovoort. Er is een grote maatschappelijke vraag naar deze diensten. In een overeenkomst of contract tussen landbouwer en maatschappij kunnen deze diensten ingevuld worden.

Mevrouw Van Laer geeft een voorbeeld van publieke diensten uit de natuursector. In het huidige systeem zijn er beheerovereenkomsten, die gedeeltelijk aansluiten bij het idee van publieke diensten. Beheerovereenkomsten zijn maatregelen die op vrijwillige basis genomen worden door landbouwers en waar de overheid een vergoeding voor geeft. Dat systeem zou geëvalueerd en bijgestuurd moeten worden. De monitoring is zo goed als onbestaande, omdat er heel weinig data beschikbaar zijn. Er is op dit moment ook geen resultaatsverbintenis aan verbonden en de efficiëntie varieert sterk. Er zijn bijvoorbeeld akkervogelprojecten die heel goede resultaten hebben, maar bij de weidevogelbeheerovereenkomsten zijn er zo goed als geen resultaten. Het is voor mevrouw Van Laer niet vanzelfsprekend om de beheerovereenkomsten voort te zetten zonder bijsturing.

Nu wordt bij de evaluatie gekeken naar het aantal landbouwers en het aantal hectare die onder de beheerovereenkomsten vallen, maar wordt niet over de resultaten gesproken.

In een nieuw systeem van publieke diensten moeten doelstellingen geformuleerd worden voor een heel gebied. Voor natuur kan het dan gaan over soortenbescherming in landbouwgebied of landschapsbehoud. De diensten moeten gericht zijn op het behalen van die doelstellingen. De maatregelen moeten gemonitord worden, na een bepaalde periode kunnen bijsturingen gebeuren en gebiedsgerichte resultaatsverbintenissen zijn noodzakelijk.

Met het systeem van publieke diensten moet een instrumentenmix ontwikkeld worden die kansen biedt voor de landbouwsector. Dat heeft de landbouwsector de voorbije jaren ook ondervonden. Bijvoorbeeld Eco2, de samenwerking tussen Boerenbond en VLM, is een vorm van het ontwikkelen van publieke diensten.

Natuurpunt is van mening dat bepaalde landbouwsystemen inherent meer publieke diensten leveren dan andere. Dan wordt gedacht aan de biolandbouw en de 'high nature value farms', extensieve landbouwsystemen waarvoor ook Europese steun bestaat. In de toekomst moet die ondersteuning nog versterkt worden.

VI. BESPREKING

1. Algemene beschouwingen

De heer *Jos De Meyer* beklemtoont dat het een belangrijk signaal is dat landbouworganisaties, milieuverenigingen en noord-zuidorganisaties samen een visie voorstellen. Dat was nog niet zo lang geleden niet mogelijk.

Mevrouw *Els Robeyns* wijst erop dat iedereen dezelfde uitgangspunten heeft: voldoende, veilig, kwaliteitsvol en betaalbaar voedsel. Ook over het feit dat landbouwers recht hebben op een fatsoenlijk inkomen en de sector een verantwoordelijkheid heeft inzake een aantal maatschappelijke uitdagingen, bestaat eensgezindheid.

De heer *Piet Vanthemsche* licht toe dat het uitgangspunt van de gezamenlijke tekst tussen Boerenbond en VODO was te kijken waarover men het eens is, wetende dat men het over een aantal dingen niet eens is.

2. Familiale landbouw

De heer *Dirk Peeters* verwijst naar de consensustekst tussen Boerenbond en VODO, waarin de vaststelling staat dat er geen overeenstemming is over het aspect familiale landbouw. Met een stijgende wereldbevolking wordt een hogere productiviteit gevraagd, er is meer professionalisering in de sector en er zijn meer dure investeringen nodig. Ook vzw Boeren op een Kruispunt heeft duidelijk gemaakt hoe sterk de financiële druk op individuele landbouwers kan zijn. De spreker is van mening dat het belangrijk is om het familiale landbouwkarakter te behouden en vreest dat dat model onder druk komt te staan. De heer Peeters vraagt aan de landbouworganisaties of bij de inkomenssteun ook het aspect familiale landbouw een speciale ondersteuning kan krijgen.

Mevrouw *Tine Eerlingen* wijst eveneens op de schaalvergroting en vraagt naar de afstemming met het familiale karakter van de landbouw. Gaat het er enkel nog om dat een familie een bedrijf runt?

De bekommernis voor de familiale landbouw wordt ook door mevrouw *Els Robeyns* ondersteund. In een advies van het Vlaams Agrarisch Centrum staat dat meer gediversifieerde, minder grootschalige bedrijven ook meer biodiversiteit zouden verzekeren. Kan dat bevestigd worden?

Mevrouw *Tinne Rombouts* stelt de vraag of er een definitie van familiale landbouw gegeven kan worden die voor elk bedrijfstype te handhaven is en van alle tijden is. Familiale landbouw is ook onderhevig aan moderne technieken. De evolutie naar werken in vennootschappen is ook een onderdeel van die modernisering.

Ook de heer *Stefaan Sintobin* benadrukt de bezorgdheid over de toekomst van de kleine familiale landbouw. De vraag is natuurlijk wat de definitie van familiale landbouw is in Vlaanderen.

Het is volgens de heer *Jan Verfaillie* niet gemakkelijk om het begrip familiale landbouw te omschrijven, maar het familiale karakter moet ook in de toekomst een van de sterke punten van onze landbouw zijn.

De heer *Piet Vanthemsche* stelt dat over de omschrijving van familiale landbouw bijna een gezamenlijke tekst van Boerenbond en VODO is opgesteld. Als die tekst is afgewerkt, kan daarover altijd toelichting gegeven worden in de commissie. Maar het klopt dat het een aartsmoeilijke oefening is om een definitie te geven van een familiaal bedrijf. Cargill, bijvoorbeeld, is een familiaal bedrijf.

Over de schaalgrootte voegt de heer Vanthemsche er nog aan toe dat in Vlaanderen de gemiddelde bedrijfsgrootte de helft is van de bedrijfsgrootte in Nederland. We hebben in Vlaanderen dus geen grootschalige landbouw.

De heer *Hendrik Vandamme* stipt aan dat er in Vlaanderen toch een aantal bedrijven zijn die op een zeer intensieve manier bezig zijn en ruim groter zijn dan het gemiddelde. Maar dat is inderdaad nog altijd onder de vorm van een familiale structuur.

De heer *Jan Turf* hoopt eveneens dat binnenkort een gezamenlijke tekst van Boerenbond en VODO kan gepresenteerd worden over de familiale landbouw. Cruciaal bij de definitie is dat de landbouwer zelf de keuzes maakt. Uiteraard worden die keuzes mee gestuurd door de markt, maar dat is iets anders dan een landbouwer die als onderaannemer werkt voor een andere onderneming die bepaalt wat geteeld wordt tegen welke prijzen.

Er is geen automatische link tussen de schaal van de onderneming en de biodiversiteit. In de praktijk hebben grote monoculturen wel een zeer negatieve impact op de biodiversiteit. Het is natuurlijk ook logisch dat kleinere ondernemingen minder leiden tot grote monoculturen. Het systeem van braaklegging, dat door Europa werd opgelegd, heeft de voorbije jaren sterk bijgedragen tot het behoud van de biodiversiteit. De biodiversiteit gaat bijzonder sterk achteruit en de braaklegging was nog een buffer. Nu de braaklegging is geschrapt, wat landbouwkundig en economisch wel te verdedigen valt, wordt een stap achteruit gezet voor de biodiversiteit. Er moet gezocht worden naar alternatieven, tenzij het braakleggen van stukken land ook beschouwd wordt als een dienst aan de samenleving en vergoed zal worden.

3. Pijler I en pijler II

Volgens de heer *Dirk Peeters* blijft de voorkeur gaan naar pijler I, die vooral bestaat uit inkomenssteun. Pijler II, plattelandsontwikkeling en alles wat te maken heeft met duurzame ontwikkeling en milieutechnische innovatie, wordt minder ondersteund. Is er bij de landbouworganisaties de bereidheid om in het subsidiemodel pijler II te versterken, in de richting van milieumaatregelen, landschapsinrichting en plattelandsontwikkeling?

In de discussienota van de administratie wordt volgens mevrouw *Els Robeyns* benadrukt dat de middelen voor pijler I maximaal behouden moeten worden. Binnen pijler II wordt vooral gepleit voor as 1, maar die investeringen kunnen meer aan bepaalde agromilieumaatregelen gekoppeld worden. Er wordt soms ook de vraag gesteld of de scheiding tussen pijlers nog nodig is. Misschien is het beter om met een basisfinanciering te werken en voor bepaalde extra inspanningen, bijvoorbeeld op het vlak van natuur en milieu, extra vergoedingen uit te keren. Mevrouw Robeyns deelt wel de mening van BBL en Natuurpunt dat de middelen voor plattelandsbeleid belangrijk zijn en de landbouw een steentje moet bijdragen. Over de ‘flat rate’ bestaan volgens mevrouw Robeyns verschillende meningen. Vandaar haar vraag naar de standpunten hierover.

Het is volgens mevrouw *Tinne Rombouts* duidelijk dat er een vraag is om de inkomenssteun van pijler I te versterken. In het pleidooi van Natuurpunt wordt verwezen naar de buurlanden, waar pijler II belangrijker is dan bij ons, waardoor we de vooropgestelde doelstellingen niet zouden kunnen bereiken. De doelstellingen inzake klimaatverandering, dierenwelzijn, bescherming van ecosystemen en zelfs de transitie naar minder intensieve landbouw kunnen volgens mevrouw Rombouts net bereikt worden door de ondersteuning rechtstreeks aan de landbouwers te geven via bijvoorbeeld het VLIF. Wordt er vandaag niet gewerkt aan de doelstellingen die Natuurpunt formuleert? Moeten de middelen daarvoor per se uit pijler II komen of bereiken we vandaag al een deel van de doelstellingen via pijler I, die dus best een sterke pijler blijft?

Natuurpunt maakte de vergelijking met de buurlanden. Mevrouw Rombouts is van mening dat we in Vlaanderen met een ander type platteland te maken hebben. Waar er in andere landen een probleem is met de ontvolking van het platteland, hebben wij met een tegenovergestelde evolutie te maken. Moeten we dan ook niet een ander plattelandsbeleid voeren dan andere Europese landen? Dat is ook een verantwoording voor de verdeling van de middelen tussen de pijlers.

De heer *Jan Verfaillie* wijst op het ontstaan van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid, na een periode van voedselschaarste. We moeten er vandaag voor zorgen dat we kwaliteitsvol voedsel kunnen produceren tegen aanvaardbare prijzen. Mensen komen in eerste instantie in opstand als ze over onvoldoende voedsel beschikken. De spreker legt de nadruk op het belang van de eerste pijler en verwijst naar de vergelijking die Natuurpunt maakte over de besteding van de middelen tussen pijler I en pijler II in de lidstaten. Volgens de heer Verfaillie hangt de grootte van pijler II samen met de grootte van het platteland in een lidstaat. In Vlaanderen bestaat er bijna geen platteland meer. Is er een correlatie tussen het belang van pijler II en de bevolkingsdichtheid en de grootte van het platteland?

De verhouding tussen pijler I en pijler II gaat natuurlijk over geld, stelt de heer *Piet Vanthemsche*. Pijler I is belangrijk als inkomenssteun voor de boeren, om een aantal zaken waaraan men moet voldoen te compenseren, ook het verschil tussen de standaarden in derde landen en de standaarden in Europa. Het is heel duidelijk dat in derde landen andere regels gelden dan bij ons. Qua veiligheid zijn de regels hetzelfde, maar qua productiemethode zijn ze verschillend. Inkomenssteun dient om een deel van dat verschil goed te maken.

De heer Vanthemsche begrijpt dat de mensen uit de natuur- en milieubeweging kijken naar het geld in de eerste pijler, maar hij heeft er geen enkel probleem mee om een deel van het Minafonds in de tweede pijler onder te brengen. Dan is misschien meer mogelijk vanuit de landbouw voor natuur en milieu. Het is dus een discussie over geld, waarbij men elkaar moet respecteren.

De heer *Hendrik Vandamme* verwijst naar de door Natuurpunt aangehaalde verdeling tussen pijler I en pijler II. Een aantal landen waar de landbouw veel minder intensief is, alleen al omwille van het landschap en de structuur van het land, en die meestal ook niet zelfvoorzienend zijn, besteden meestal meer aan de tweede pijler. Dat is niet meer dan logisch.

De discussie over de verdeling tussen pijler I en pijler II kan volgens de heer Vandamme gevoerd worden. Maar het is overduidelijk dat inkomensstabiliteit enkel mogelijk is door pijler I. Als er maatschappelijke vragen zijn bovenop de Europese normen, is het te verantwoorden dat extra geld naar landbouw gaat. Volgens de heer Vandamme zijn er genoeg andere Europese fondsen om in te spelen op het plattelandsbeleid. Het beschikbare landbouwbudget moet bij voorkeur naar de landbouwsector gaan.

De heer *Jan Turf* benadrukt dat geld dient om politieke keuzes uit te voeren. De vraag is dus niet zozeer of het onder pijler I of pijler II valt. Die pijlers kunnen volgens de milieubeweging best opgeheven worden. Men vertrekt dan van doelstellingen waar de nodige middelen tegenover worden geplaatst. De vraag is dus wat de impact is van de ingezette middelen op de doelstellingen. Op dit ogenblik wordt het beleid georganiseerd in twee pijlers. De verdeling van de middelen over die twee pijlers wordt niet zozeer bepaald door de grootte van het land, wel door de fysieke omstandigheden, maar ook door de politieke keuzes. Sommige vergelijkbare landen hebben meer ingezet op agromilieumaatregelen.

Volgens mevrouw *Liesbet Van Laer* kunnen een aantal maatregelen die nu VLIF-steun krijgen voldoen aan het systeem van publieke diensten. Maar heel wat maatregelen vallen daar niet onder. Bijvoorbeeld van steun voor de intensieve varkenshouderij wordt gezegd dat het milieukundige steun is, want het gaat om emissiearme stallen. Door steun aan de intensieve varkenshouderij op zich, ligt die maatregel niet in de lijn van de duurzame landbouw die Natuurpunt voor ogen heeft. Het hele pakket van maatregelen binnen de tweede pijler moet gewoon herbekeken worden. Als iedereen zich achter dezelfde doelstellingen kan scharen, moeten het maatregelen zijn die gericht zijn op die doelstellingen. De spreker merkt op dat er soms discrepanties zijn tussen de pijlers en de assen en bepaalde maatregelen elkaar tegenwerken. Daarom moet het pijlerdenken verlaten worden. Het is de kans om grondig na te denken over wat de maatschappij vraagt en wat de landbouw kan leveren.

Het is volgens mevrouw Van Laer absoluut niet de bedoeling om budgetten van de landbouw af te nemen, want pijler II gaat wel naar de landbouwsector. Er staan inderdaad zaken in die geschrapt mogen worden, zoals dorpskernvernieuwing. De middelen moeten prioritair naar de landbouwers gaan, maar die pijler moet wel uitgewerkt worden om die publieke diensten te leveren.

4. Europese markt en invoer

Mevrouw *Tine Eerlingen* gaat in op de uitspraak van de heer Kesteloot dat bescherming tegen goedkope invoer noodzakelijk is. Er werd verwezen naar de WTO, maar is het realistisch om daarop in te grijpen? Het punt wordt terecht aangehaald, maar is volgens mevrouw Eerlingen moeilijk realiseerbaar.

De heer *Karlos Callens* vindt in de teksten heel weinig terug in verband met het toezicht inzake hygiëne en productiewijzen op de import in Europa. Gaan we de import meer controleren of niet? Is er volgens de sprekers nood aan een strengere controle? Als we bepaalde eisen stellen aan onze landbouwers, is het voor de heer Callens niet meer dan normaal dat ook de ingevoerde producten beantwoorden aan die eisen. Dat is vandaag te weinig het geval.

Als we producten invoeren, moeten we ook over de kwaliteit van die producten spreken, zodat we op gelijke voet de concurrentie kunnen aangaan, benadrukt mevrouw *Tinne Rombouts*. Maar we moeten vooral kwaliteitsvolle producten blijven garanderen op onze markt.

In de uiteenzettingen kwam volgens mevrouw Tinne Rombouts naar voren dat prioriteit gegeven moet worden aan de Europese markt. Maar er moet ook voedselzekerheid zijn. Is dat dan op de Europese markt of op wereldschaal? De roeping tot uitvoer van producten moet beperkt zijn, maar er wordt ook gesteld dat een gereguleerde invoer van duurzame en afgewerkte producten van ontwikkelingslanden mogelijk moet zijn. Betekent dat dat wij onze uitvoer moeten beperken, maar de invoer van andere producten wel mogelijk moet zijn?

Ook de heer *Stefaan Sintobin* heeft in de bijdragen weinig teruggevonden over het Europees veilig en kwaliteitsvol voedsel en de invoer van producten die niet aan dezelfde normen voldoen. De spreker pleit niet voor protectionisme, maar dit zorgt wel voor concurrentievervalsing. Er zijn dus maatregelen nodig op wereldvlak.

Volgens de heer *Thierry Kesteloot* zijn er vandaag instrumenten beschikbaar. Het probleem is dat de ontmanteling van die instrumenten onderhandeld wordt. Er is vandaag geen akkoord binnen de WTO, vooral omwille van tegenstrijdige belangen. Politiek is Europa een belangrijke gesprekspartner met relatief veel macht. De vraag is wel of de onderhandelingsvoorstellen vandaag nog relevant zijn ten opzichte van een veranderde

context. Het is volgens de spreker noodzakelijk om niet vast te blijven zitten in de huidige onderhandelingsschema's, maar te kijken naar de nieuwe uitdagingen. Voor Europa lijkt het wel dat landbouw gebruikt wordt als pasmunt voor de liberalisering van andere sectoren.

Dit hoeft ook niet gelijkgesteld te worden met protectionisme. Volgens de heer Kesteloot moet Europa ook solidair zijn ten opzichte van bepaalde invoer, waarbij gedacht wordt aan preferentiële invoer. Er wordt niet gepleit voor volledige zelfvoorziening. Europa moet een deel van de consumptie openstellen voor kwaliteitsvolle invoer uit de familiale landbouw uit ontwikkelingslanden. Dat moet op een gereguleerde manier kunnen gebeuren.

5. Producentenverenigingen

Voor mevrouw *Els Robeyns* verrichten producentenverenigingen, bijvoorbeeld in de fruitsector, nuttig en zinvol werk. De spreker begrijpt de stelling van Boerenbond dat de keuzevrijheid van de landbouwer bewaard moet blijven. Maar, verwijzend naar het zinvolle werk van de veilingen, bijvoorbeeld inzake gewasbescherming en mentaliteitsverandering, weet mevrouw Robeyns niet of hetzelfde resultaat geboekt kan worden als alles op vrijblijvende basis gebeurt. Producentenverenigingen zouden ook in andere sectoren ingevoerd moeten worden.

6. Maatschappelijke verwachtingen en publieke diensten

De heer *Karlos Callens* gaat in op het voorstel van Natuurpunt over de overeenkomsten tussen landbouw en maatschappij. Het gaat over publieke diensten inzake natuur, landschap, recreatie, water, zorg enzovoort. De landbouworganisaties zijn vragende partij om de eerste pijler in stand te houden. De discussie zal erover gaan of de tweede pijler, vooral plattelandsontwikkeling, al dan niet een deel van de middelen van de eerste pijler inneemt. As 3 van pijler II handelt over plattelandsbeleid, waar ook de publieke diensten onder zouden vallen. De heer Callens wil weten wat Natuurpunt verstaat onder 'enzovoort' bij de opsomming van de publieke diensten. Inzake natuur, landschap, recreatie, water en zorg lopen er al projecten in de landbouw.

Mevrouw *Tinne Rombouts* verwijst naar de uiteenzettingen van de landbouworganisaties, die een stimulerend beleid voor investeringen in efficiëntieverbeteringen en de invoering van maatschappelijke verwachtingen mogelijk achten. Het gaat duidelijk om een stimulerend beleid. Bij de uiteenzetting van Natuurpunt ontstond volgens de spreker de indruk dat een aantal zaken bijna een verplichting worden. Dan gaat het bijvoorbeeld over landschapsbeheer en het opnemen van andere diensten.

Volgens Natuurpunt zou er geen ondersteuning mogen gaan naar landbouwers die niet voldoen aan de basismilieukwaliteitsnormen. Volgens mevrouw Rombouts heeft de ondersteuning een andere oorsprong. Zij is verbaasd dat de link wordt gelegd tussen de historische ondersteuning, die gebaseerd is op kwaliteitsvolle voeding en dergelijke, en basismilieukwaliteit. Dat wil natuurlijk niet zeggen dat er geen aandacht moet zijn voor maatschappelijke diensten, ook inzake bijvoorbeeld milieu.Welke dreiging hangt ons volgens de landbouworganisaties boven het hoofd als we het stimulerend beleid ten aanzien van milieumaatregelen en maatschappelijke kansen ombuigen naar een verplichtend beleid? Wat zou dan eventueel extra voorzien moeten worden?

De heer *Stefaan Sintobin* vraagt of het voorstel van Natuurpunt inzake publieke diensten niet opnieuw voor extra lasten en administratieve verplichtingen zal zorgen voor de landbouwers, want dat kan de landbouw momenteel echt wel missen.

De heer *Piet Vanthemsche* reageert dat hij het grondig oneens is met wat Natuurpunt heeft gezegd over de 'cross compliance'. Er is een tekst getekend waarin samen wordt gepleit voor een stimulerend beleid. Natuurpunt pleit hier nu voor een meer repressief beleid. De cross compliance is volgens de heer Vanthemsche uniek in de wereld. Een boer die een overtreding begaat, krijgt niet alleen een boete van de desbetreffende administratie, hij wordt ook nog eens gekort op zijn eigen inkomen. Ook Natuurpunt krijgt middelen van de overheid om aan natuuronderhoud te doen. De spreker stelt voor dat hetzelfde principe wordt gehanteerd als Natuurpunt de doelstellingen niet haalt. Dan moeten niet twee maten en twee gewichten gebruikt worden.

Mevrouw *Liesbet Van Laer* voelt zich niet aangesproken door de opmerking van de heer Vanthemsche, aangezien Natuurpunt de consensustekst niet mee heeft ondertekend.

De heer *Jan Turf* vult aan, in reactie op de heer Vanthemsche, dat in de consensustekst de twee elementen staan. Er moet een heldere, stabiele en rechtszekere regelgeving zijn. Uiteraard moet er een regelgeving zijn, want de samenleving moet op een ordentelijke manier georganiseerd worden. Volgens de heer Turf behoort het respecteren van de basismilieukwaliteit tot die regelgeving, die helder, stabiel en rechtszeker moet zijn. Een landbouwer moet dus weten op welke vlakken hij moet investeren en hij moet gegarandeerd zeker weten dat een jaar later geen andere regels worden opgelegd. Als men niet beantwoordt aan de basismilieukwaliteit, veroorzaakt men een maatschappelijke kost, want die kost wordt afgewenteld op de samenleving. Dat is de toepassing van de internalisering van de externe kosten. Indien men voor een deel leeft van inkomsten van de samenleving, gaat men niet tegelijkertijd de samenleving op kosten jagen. Hoe dat precies moet worden uitgewerkt – met overgangsbepalingen – moet bekeken worden, maar het concept zelf is volgens de heer Turf niet in strijd met de afspraken met Boerenbond.

De heer Turf benadrukt dat het niet aan de natuur- of milieubeweging is om te bepalen of de samenleving zorg of folklore als belangrijk moet beschouwen en daar middelen tegenover moet stellen. De samenleving, in eerste instantie het parlement, zal bepalen voor welke diensten middelen ter beschikking worden gesteld. De landbouwer zal beslissen in welke diensten hij interesse heeft en daarvoor middelen ontvangen. Dat daarbij wat administratie komt kijken, is onvermijdelijk. Maar een dienstverlening aan de samenleving die op een correcte manier vergoed wordt, brengt natuurlijk niet meer administratie met zich mee dan elk ander contract.

7. Leefbaar inkomen

Mevrouw *Els Robeyns* vraagt nog speciale aandacht voor, al dan niet verdoken, armoede bij de landbouwers en op het platteland. De spreker wijst er nog op dat jonge landbouwers het steeds moeilijker hebben. Een hervorming van het historisch referentiemodel met de inkomenssteun kan voor een verbetering zorgen. Men zou jonge starters rechtstreeks kunnen steunen, zodat niet enkel de rechten worden geërfd door de opvolger. De spreker citeert ook de heer Vanthemsche, die stelt dat een hervorming van het historisch model nodig is, maar dat de overgangsperiode lang genoeg moet zijn. In de teksten van Boerenbond staat dat de compensatie niet voor alle sectoren via directe inkomenssteun moet gebeuren. Er wordt verwezen naar een soort hybride systeem. Mevrouw Robeyns vraagt daar enige toelichting bij.

Mevrouw *Tinne Rombouts* vraagt wat onder een leefbaar inkomen wordt verstaan. In de presentatie van VODO wordt gesproken over kostendekkende prijzen voor de meerderheid van de boeren. De spreker hoopt dat een inkomen voor de landbouwers verder gaat dan een kostendekkende prijs, want daaruit kan geen inkomen gehaald worden. Wat wordt verstaan onder die kostendekkende prijs?

De heer *Stefaan Sintobin* licht toe dat er een prijzenobservatorium is opgericht en tal van conferenties werden georganiseerd over de prijsvorming, maar tot op heden ziet men daar weinig resultaten van. Welke oplossingen zien de landbouworganisaties voor de prijzen? Moet het probleem per lidstaat aangepakt worden of Europees?

De heer *Thierry Kesteloot* vult aan dat het inderdaad om meer gaat dan kostendekkend werken. Probleem is dat vandaag de kosten veelal niet gedekt worden door de marktprijs. Dan rijst de vraag hoe de eerste pijler de rest van het inkomen moet garanderen. De ondersteuning staat niet in functie van het inkomen. Als de prijzen hoog zijn en de inkomens gegarandeerd, krijgen de mensen nog een bijkomende ondersteuning. Het kan dus beter worden afgestemd op de specifieke marktcontext.

8. Dumping

Mevrouw *Tinne Rombouts* vraagt of er vandaag nog dumpingpraktijken zijn en wat daaronder wordt verstaan. Die term was misschien ooit van toepassing, want er waren ooit grote reserves. Maar dat was toen verantwoord, aangezien men uit een periode met grote problemen en honger kwam. De spreker vraagt aan de heer Kesteloot waar vandaag nog dumpingpraktijken bestaan en wat eronder wordt verstaan.

Het klopt volgens de heer *Thierry Kesteloot* dat exportsubsidies bijna volledig zijn verdwenen. Dumping met exportsubsidies bestaat nauwelijks nog, tenzij in bepaalde crisissituaties, want dan grijpt men terug naar dezelfde instrumenten. Er is meer een probleem met de ontkoppelde steun, die ook een effect heeft van ondersteuning van de competitiviteit van de uitgevoerde producten. Het is moeilijker in te schatten wat de directe link is tussen de ontkoppelde steun en het concurrentievermogen. Het gaat jaarlijks om bijna 40 miljard euro, dus dat heeft een impact op de concurrentiepositie van de uitgevoerde producten. Dat betekent dat producten niet altijd worden uitgevoerd aan kostendekkende prijzen. Er is dus een interne ondersteuning met overheidsgelden om meer concurrentieel te zijn op de buitenlandse markten. Dat wordt weliswaar aanvaard door de WTO, omdat rijke landen de definiëring van dumping in hun voordeel hebben bepaald. Voor de WTO staat dumping niet gelijk aan uitvoeren onder de productiekost, maar aan uitvoeren onder de interne prijs. Als de Europese prijs niet kostendekkend is, maar door interne ondersteuning laag en concurrentieel kan worden uitgevoerd, is dat voor de WTO aanvaardbaar, maar in werkelijkheid is aan die prijs uitvoeren gelijk aan dumping. De vraag rijst of op lange termijn die ontkoppelde steun aanvaard zal blijven binnen het WTO-kader en of ontwikkelingslanden de huidige definitie zullen blijven aanvaarden.

9. Spreiding landbouwbudget EU

De heer *Stefaan Sintobin* wil weten wat de visie is van het ABS over de spreiding van het Europees budget van 15 naar 27 lidstaten. Er is mogelijk nog een uitbreiding van de EU op komst, specifiek met Turkije. Turkije is een landbouwland en de toetreding zou een enorme impact hebben op het Europees landbouwbudget. De spreker vraagt naar de mening van de diverse organisaties over een eventuele verdere uitbreiding van de Europese Unie en of dit een gevaar betekent voor het Europees landbouwbudget.

De heer *Piet Vanthemsche* denkt dat, gelet op de moeilijkheden die we nu kennen, de vraag naar uitbreiding zich in de nabije toekomst niet zal stellen.

10. Benadeeld gebied

ABS houdt een pleidooi om Vlaanderen te laten erkennen als benadeeld gebied. De heer *Stefaan Sintobin* vraagt of er voorbeelden zijn waar we ons aan kunnen spiegelen voor die erkenning.

Het duidelijkste voorbeeld is volgens de heer *Hendrik Vandamme* het land waar voormalig Europees Commissaris Fischler vandaan komt: Oostenrijk. De bergboeren leven bij de gratie van het Europees landbouwbeleid. Er zijn dus bepaalde gebieden die een nadeel hebben, omwille van het landschap of omwille van de verstedelijking. Het is overduidelijk dat Vlaanderen een buitenbeentje is binnen Europa. Wallonië heeft een totaal andere landbouwstructuur en platteland.

11. Dierenwelzijn

De heer *Stefaan Sintobin* licht toe dat er heel wat maatschappelijke discussies gevoerd worden over dierenwelzijn. Ook de landbouworganisaties zijn voorstander van het verbeteren van het dierenwelzijn. Maar volgens de spreker dient dit georganiseerd te worden op Europees niveau. Federaal minister Onkelinx kondigde onlangs een KB aan waardoor onverdoofde biggencastratie onmogelijk zou worden. Ook over de nertsenhouderij bestaan gelijkaardige discussies. Zijn de landbouworganisaties er voorstander van dat dergelijke zaken opgelegd worden op Europees niveau en niet eenzijdig door een lidstaat?

De heer *Jan Verfaillie* vult aan dat we ook moeten opletten voor onze concurrentiepositie. Minister Onkelinx mag verkondigen wat ze wil, maar we mogen niet verder gaan dan de andere lidstaten. We kunnen onze concurrentiepositie vrijwaren door geen beleidsbeslissingen te nemen die afwijken van de beslissingen die in andere landen genomen worden.

12. Consensustekst VODO-Boerenbond

De heer *Jos De Meyer* wil weten of de zes principes uit de consensustekst ook onderschreven worden door ABS en Natuurpunt.

De heer *Hendrik Vandamme* bevestigt dat ABS de consensustekst onderschrijft. Er werden ook gesprekken gevoerd met Wervel en Oxfam. ABS was betrokken bij de discussie, maar heeft de tekst niet expliciet ondertekend, hoewel de grote lijnen wel gedeeld worden. Op het einde van de tekst staan wel nog een reeks punten waarover geen eensgezindheid bestaat.

Mevrouw *Liesbet Van Laer* stelt dat Natuurpunt de zes uitgangspunten ondersteunt. Natuurpunt heeft de tekst niet ondertekend, maar BBL ondersteund om het debat te voeren.

De voorzitter,

Jos DE MEYER

De verslaggever,

Els ROBEYNS

Gebruikte afkortingen

ABS	Algemeen Boerensyndicaat
BBL	Bond Beter Leefmilieu
bbp	bruto binnenlands product
EEB	European Environmental Bureau
EU	Europese Unie
GLB	Gemeenschappelijk Landbouwbeleid
KB	koninklijk besluit
Minafonds	Fonds voor Preventie en Sanering inzake Leefmilieu en Natuur
VLIF	Vlaams Landbouwinvesteringsfonds
VLM	Vlaamse Landmaatschappij
VODO	Vlaams Overleg Duurzame Ontwikkeling
Wervel	Werkgroep voor Rechtvaardige en Verantwoorde Landbouw
WTO	World Trade Organization
WWF	World Wildlife Fund